

the dictionaries of words of foreign origin. That is why the advertising texts of the analyzed period can reasonably be studied as a source base for compilation of dictionaries of a special type which will combine the features of dictionaries of different types (explanatory, historical, stylistic ones, etc.).

Key words: lexical Anglicisms in the Ukrainian language of the end of the XIX – the first half of the XX centuries, advertisements, advertising style, historical lexicology of the Ukrainian language, Ukrainian-English intercultural links, the language of the Ukrainian periodicals.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.

Прийнято до друку 15.12.2016 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

О. Б. Шпить (Львів)

УДК 811.161.2'367.626.1-112"15/16"

ПРИСВІЙНИЙ ЗАЙМЕННИК *СВОЙ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVI – XVII СТОЛІТЬ: СЕМАНТИКА І ГРАМАТИКА

Для вивчення історичної граматики української мови важливе значення мають писемні пам'ятки, зокрема писемні тексти XVI – XVII століть. Ці тексти представляють українську мову різних жанрів і стилів, що є особливо вагомим для лінгвістичних студій. Варто зазначити, що писемні тексти XVI – XVII століть, на жаль, нечасто були об'єктом граматичних досліджень, особливо комплексних [Гайда 2015; Заневич 2015; Шпить 2016]. Тема пропонованої статті є зумовлена потребою у заповненні прогалін у вивченні історичного розвитку граматичних класів слів, зокрема займенника XVI – XVII століть. Нашою метою є опис семантики і граматики займенника *свой* у текстах XVI – XVII століть.

Сучасні мовознавці відводять займенникові першорядне значення у граматичній системі мови, оскільки він абстрагує в собі все те, що властиве мові загалом: живе чи неживе, істота чи неістота, рух і його початок та кінець, обмежене і необмежене, одиничне і множинне та ін. [Шведова 1998: 164]. С. Самійленко стверджує, що „займенники відіграли значну роль у формуванні граматичної будови всіх слов'янських і неслов'янських індоєвропейських мов, в історичному процесі розвитку словозміни імен та дієслів” [ПУММ 1978: 129].

Значення присвійного займенника *свой* подає „Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.”: „(присвійний, який стосується всіх трьох осіб в одн. і мн.) указує на те, що належить якійсь особі або має відношення до неї; свій’ [СУМ¹⁴⁻¹⁵ II: 322]. Слово *свой*, зазнавши субстантивзації, реалізовувало також ще два інші значення: ‘те, що особисто належить кому; своє’ і ‘близький родич, свояк; свій’ [СУМ¹⁴⁻¹⁵ II: 323]. Багатий ілюстративний матеріал, сформований на основі

українських текстів XVI – XVII ст. [КСУМ¹⁶⁻¹⁷], дає змогу деталізувати значення присвійного займенника *свой*.

За опрацьованим джерелами, семантичну базу присвійного займенника *свой* (*своя, свое, свои*) можна подати так:

1) ‘який належить собі, який є у себе, стосується чи торкається безпосередньо себе; виявляється через себе; свій’: *а так я бачечи ку собѣ вернегодного служебника ... который служит мнѣ, // ... з молодости своее от колкадесят лѣт, яко на доброго а цнотливого слугу приналежи ... записую ему ... подворокъ* (Вільна, 1560 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *са(м) іако прав(д)ивы(и) бѣ по см̄рти своѣй и(з) мр̄твы(х), рачи(л) востати і оуказа(л)са многы(м) людѣмъ* (кін. XVI ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

2) ‘здійснюваний, виконуваний і т. ін. самою особою або особисто, самостійно; свій’: *Доброго здоровья Вашо(и) Велможности повѣншовавши поклонъ свѣ(и) на(и)нижши(и) о(т)даемъ* (Черкаси, 1648 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *а и(н)шее де(и) жито и ярины на потребу п̄на моего ... чере(з) ли(ст) сво(и) росказа(л)* (Володимир, 1567 КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

3) ‘який є особистою власністю чи перебуває в особистому підпорядкуванні (про що-небудь); власний, свій’: *его мил пан мой ... присылал мене до имѣній своихъ* (1561 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *ω(н) сы(н) мо(и) тыхъ имене(и) окъпившы и(х) де(р)жати и ѡживати и къ своємѣ налѣпшомѣ и ѡжиточне(и)шомѣ оборочати іако вла(ст)ностью своєю ты(м) шафовати на вечныє ч̄сы* (Луцьк, 1585 КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

4) ‘який стосується власника (наставника) або /і сам перебуває в особистому його підпорядкуванні чи підлягає йому (про кого-небудь); свій’: *И проси(л) п̄нѣ Ба(л)це(р) ... ω во(з)но(г)о на ω(г)леда(н)ѣ збито(г)о зранено(г)о боярина сво(и)го* (Житомир, 1609 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *Петръ святыи, навикши образ ... от учителя своего ... своихъ учеников того же слѣда держатися учит* (1608–1609 КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

5) ‘який перебуває у родинних, дружніх або інших близьких стосунках’ (стосовно також матері-жінки і матері-самиці): *Въ оноую години прішо(л) х̄с въ гра(д) самарейскыи, называемый сиха(р), бли(з) веси котроую бы(л) да(л) іако(в) іосифоу с̄ноу своемоу* (кін. XVI ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *вльчица ... несла ... до ямы своихъ волчатъ* (Львів, поч. XVII ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

6) ‘не чужий, рідний, свій’: *и кр̄щенієм ст̄ы(м) зъ всѣмъ народомъ своимъ Росскимъ ω(т) неи окр̄щенъ былъ зъ Цесарми Кω(н)ста(н)тїнопольскими сповиноватильса, взавши в̄ станъ малженскїи Аннѣ царевнѣ* (Київ, 1623 КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

7) ‘у традиційному звертанні до Бога; свій’: *Ннѣ всѣ радоуимоса в д̄хоу гойне, П̄ноу своємѣ приготовившиса стройне* (Львів, 1616 КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

8) у знач. ім. одн. і мн. *свои* ‘той, хто перебуває в родинних, дружніх або близьких стосунках чи пов’язаний місцем постійного проживання, спільною працею, спільними переконаннями і т. ін.; свій, свої’: *а до сво(и)х̄ х̄с мови(т), ва(м) ест̄ дано раз̄умѣти тае(м)ницѣ*

цр(с)тва небе(с)ного, а ины(м) в^с приповѣста(х) (Вільно, 1596 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); хто жь кольвекъ едетъ бѣдъ чѣжоземе(ц) бѣдъ **сво(и)** по два г(рш)^с (Кременець, 1552 КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

9) у знач. ім. одн. *своє* 'особисте майно, власність; своє': а прето не **своє** ро(з)даси, ω(т)чизноє **своєє** проса(т) а не твоєє, що тобѣ повѣрено ω(т)дай (Острог, 1607 КСУМ¹⁶⁻¹⁷);

10) у знач. ім. сер. р. *своє* 'те, що торкається безпосередньо себе, стосується себе; своє': Будучи укривжоны(м), ωды(и)скує **своє** ... // бо то(т) перево(д) права не (з) дедичо(м) бы(л), и не могли се стегати на добра ω(т)чы(з)ные его м(л). п̄на Дорогоста(и)ского (Київщина, 1600 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); А што ся дотычет того селца Десятины, ино я за тоє именице Десятину его милости владыще, а по его милости будучому, слушную замену у господаря его милости зьеднати, албо **своимъ** отдати маю (Володимир, 1570 КСУМ¹⁶⁻¹⁷).

На основі доступних текстів XVI – XVII ст. відтворено парадигму відмінювання займенника *свой*.

Чоловічий рід

Називний відмінок одн. – *свой*: хто жь кольвекъ едетъ бѣдъ чѣжоземе(ц) бѣдъ **сво(и)** по два г(рш)^с (Кременець, 1552 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *свій* [тут і далі за: СУМ IX: 82].

Родовий відмінок – форми *своєго* і *своиго*: И зоватса якъ цидѣла нѣо, а всѣ звѣзды спадѣ(т) якъ листа фикговое ... // сл̄нце затмит^сса, а мѣсаць не дасть свѣта **своєго** (Вільно, 1596 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); И проси(л) п̄нѣ Ба(л)це(р) ... ω во(з)но(г)о на ω(г)леда(н)е збито(г)о зранено(г)о боарина **сво(и)го** (Житомир, 1609 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *свого*.

Давальний відмінок – форму *своєму*: Въ ωноюю годинию прішо(л) х̄с въ гра(д) самарейскыи, называемый сиха(р), бли(з) веси котроую бы(л) да(л) іако(в) іωсифоу с̄ноу **своємоу** (кін. XVI ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своєму*.

Знахідний відмінок – форми *свой* та *свуй*: дерева сосънового, дубового, березового на будуванье избы, синей, комори, стодолы, // стайни згодного, на чотырдесять тысячей и далее вырубали, вывезли и на пожиток **свой** обернули (Луцьк, 1649 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); Доброго здоровья Вашо(и) Велможности повѣншовавши поклонъ **свѣ(и)** на(и)нижши(и) о(т)даемъ (Черкаси, 1648 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилися форми *свій* і *свого*.

Орудний відмінок – форма *своимъ*: вчынили роздѣлок ... Настя Васчиха ... з сыном **своимъ** (Бориспіль, 1637 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своім*.

Місцевий відмінок – варіантні форми (*въ*, *у*, *о*) *своємъ*, *своюмъ*: А та(к) ти грѣшній а оупа(д)ный чл̄че ... пытайса до такого сщ̄ен^сника ... и пытайса пил^сне ω избавители **своє(м)** и берѣте себѣ оу него пора(д)оу (Чалгани, 1603 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); що то(т) исты(и) фе(д)ко воле(н) мешкати

якь **Ѹ СВОЮМЪ** власну(м) и вживати, и продати (Львів, 1584 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилися форми (на, в) своєму і (на, в) своїм.

Жіночий рід

Називний відмінок – варіантні форми *своя* і *своа*: **СВОЯ** воля то, Оиляете, а не вольность! Бо и писмо мовить: „все ми вольно, але не все пожиточно” (Вільна, 1599 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); **СВОЯ** (Київ, 1627 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своя*.

Родовий відмінок – варіантні форми *своєє* і *своєи*: што **Ѹчинн(т) вє(р)** вша с повиности и вѣры **СВОЄЄ** и для ла(с)ки нашое (Варшава, 1626 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); **З Ѹпримной хѸти СВОЄИ** по(ш)лю яко мочи бѣдѣ наиры(х)лыи и тепе(р) заразо(м) се(р)дечне бы(м) была рада послала (Устя, 1614 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своєї*.

Давальний відмінок – форма *своєй*: Аггль ... а когда не могли еси вшетечной **СВОЄЙ** жа(ж)дѣ догодити, то чини(ль) еси себѣ ... то бѣди(н)ками обытими, то квѣтками па(х)нѣчими (Чорна, 1629 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своєї*.

Знахідний відмінок – форма *свою*: [Ісидоръ] опочинѣвши оу ни(х), потагну(л) в' дорогѣ **СВОЮ** (Острог, 1598 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *свою*.

Орудний відмінок – форма *своєю*: кна(з) дмитръ булыга ... са(м) особю **СВОЄЮ** мо(ц)но ква(л)то(м) нашо(л) на господѣ его (Володимир, 1572 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своєю*.

Місцевий відмінок – форми (в, на, по) *своєй*, *своєю*: В котрыхъ не бридитса ннѣ опочивати. И ними то **ПО** воли **СВОЄЙ** справовати (Львів, 1616 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); а многїи ты(ж) сж(т) которїи бы рады оумерети **В** немочи **СВОЄЮ**, или бѣдоу свою показати к(д)ы ю(ж) его змоцоуеть (кін. XVI ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма (в, на) *своєї*.

Середній рід

Називний відмінок – форма *своє*. Проте в доступних пам'ятках не вдалося виявити такої форми. У сучасній українській мові закріпилася форма *своє*.

Родовий відмінок – форма *своєго*: она в ма(л)женстве з ѿм ... болше(и) мешка(т)и не можетъ: которые причины ... хоробы и недостатку здоро(в)а **СВОЄГО** вжо ма(л)женства з ѿм яко с члвкомъ молоды(м), а неспоко(и)ны(м) не потребууеть (Луцьк, 1587 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своєго*.

Давальний відмінок – форма *своєму*: Досытса насытила по долгимъ прагненю, Охолоды достъ **СВОЄМУ** маеть оупаленю (Львів, 1642 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своєму*.

Знахідний відмінок – форма *своє*: и право **СВОЄ** на и(х) мл(с)ти вливамъ и вечныє часы продаю за певнѣю сѣмѣ пнѣе(и) (Дубно, 1577 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилися форми *своє* і *своєго*.

Орудний відмінок – варіантні форми *своимъ* і *свымъ*: *Хѣ Въ(с̄)кршы(и) дарѣй имъ Триднєвнымъ Въстаніє(м) **своимъ***^f (Київ, 1623 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *То и(х) бронь была и є(ст), Кр(с̄)томъ звитажати, И прикла(д)нымъ жи(т)ємъ **свы(м)** а(к) слнце сіати* (Київ, 1618 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своім*.

Місцевий відмінок – варіантні форми (*в^f, на, о*) *своємъ* і *своимъ*: *W(т)толь береть Wцєанъ назвискъ своихъ розность, W(т)толь вода пріймѣеть **в^f** плит^гю **своємъ** можно(ст)* (Київ, 1632 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *кдгы мовишь ѿ поцалованю волѣла бы(м) ѹмерти ани ж ли мѹжа **на** **свои(м)** ложкѹ цѣловати або гдє индей* (XVI ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилися форми (*в, на*) *своєму* і (*в, на*) *своім*.

Множина

Називний відмінок – форма *свои*: *тогда ... **свои** люди пришли и zobачили тоє* (Львів, 1588 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *свої*.

Родовий відмінок – варіантні форми *своихъ* і *свыхъ*: *я з молодости лет **своихъ** бывал есми на Украине* (Луцьк, 1563 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); [*Кири(к) снѣ давиду(в) качу(р)ку(в)*] *зєзна(л) и(ж) прода(л) пу(л) ролѣ очизны своєѣ вла(с)ноѣ иванови хомова(т) ща(в)но(г)о ... и записує(т)са борони(ти) є(г)о гроше(м) свои(м) о(д) сыну(в)цу(в) **свы(х)*** (Одрехова, 1583 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своїх*.

Давальний відмінок – форма *своимъ*: *выбежавши з^f мѣста противъ **своимъ** и нали битъ неприятели в посродкѹ замкнены(х)* (серед. XVII ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своім*.

Знахідний відмінок – варіантні форми *своє, свои, своѣ* і *своихъ*: *Поляци рускіє панства поосѣдали, поприятелившись з ними, и цорки **своє** за Русинов давши, через них **своє** обычає оздобные и науку укоренили* (Львів, 1605–1606 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *а и(ж) иншіє три патріархове ... // порѹчили ... мѣстца **свои** певнымъ особа(м)* (Острог, 1598 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *И вирекль са зо вши(т)ко(г)о о(д)далюючи дѣти **своѣ** и вши(т)кы пото(м)кы* (Одрехова, 1549 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *Наши кильку посланцовъ слали, зовучи **своихъ** до себе* (1596 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); У сучасній українській мові закріпилися форми *свої* і *своїх*.

Орудний відмінок – варіантні форми *своими* і *свыми*: *кдгы не фортоунные звѣзды, на хр(с̄)тіанское поколѣньє роз^fсыпаными **своими** променьми оударимє ... Тогда євгеній папа ри(м)скій посла(л) до цєсара костантинопольского послы* (Острог, 1598 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *ми(л)ка жона небо(ж)чика мухова игнатова спуде(м) с пасе(р)бы **свыми** стеце(м) з де(м)ком з ма(р)ком // ... стану(в)ши пре(д) пано(м) гри(ц)ком ... зєзнали и(ж) учини(ли) згуду вѣчную с тою мачехою своє(ю)* (Одрехови, 1576 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма *своїми*.

Місцевий відмінок – форма (*въ*) *своихъ*: *а въ томъ часє, маючи то **въ** рукахъ **своихъ**, не толко именье, фольварки нищать ... але привилєя ... и фундуши предковъ нашихъ* (Варшава, 1589 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). У сучасній українській мові закріпилася форма (*в, на*) *своїх*.

Займенник *свой* (*своя, своє, свои*) входить до складу численних лексикалізованих словосполучень або складених слів. Найбільшу групу становлять вирази (переважно з використанням іменників *рука, голова, особа, воля*), що і в українській мові XVI – XVII ст., і в сучасній українській мові функціонують як прислівники *з руки своєє // руки своєї // рукою своєю <власною>* ‘власноруч, особисто’, *головами своїми* ‘особисто’, *<самъ> особою своєю* ‘тс.’, *по воли своєї // по своєї <доброї> воли // своєю <доброю> волею // в'їлею своєю* ‘із власної волі, добровільно, свідомо’ і ‘на власний розсуд’: *гдѣж корол ... рачил емѣ дати з рѣки его сѣдами нас, а Твоя Милость з рѣки своєє кого похочеш, взати рачиш* (Луцьк, 1542 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *печа(т) сию привѣсити каза(л) е(м) и рѣкою своєю власною еп(с)пискою по(д)писали есми и бра(т)ство с ними* (Перемишль, 1592 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *одно бы Их Милость сами головами своїми ... кѣ правѣ приехали* (Звенигород, 1546 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *если бы хотел на то самъ особою своєю и с тыми всими свѣтками присягу телесную учинити?* (Галичани, 1553 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *В котрыхъ не бридятся нѣ опочивати. И ними то по воли своєї справовати* (Львів, 1616 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *они сами своєю доброю волею менали с нимъ имѣньемъ* (Краків, 1510 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *А его стѣа мл(с)ть поча(л) еи тѣшити лаго(д)ными словы и ре(к), и(ж) то все имае(т) трѣпѣти в'їлею своєю, чиначи послушеньство Боу ѿцю своему нб(с)ному* (XVI ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷).

Зауважмо особливо цікавий і рідкісний для дослідника випадок, коли у таких лексикалізованих словосполученнях трапляється кореляція в числі *своєю доброю волею – своїми добрыми волами*, як у цій ілюстрації: *мы мѣжеве ... тверь(до) и мощне хоче(м) дрѣжати бѣзь припѣжѣна одно своїми добрыми волами гѣ бѣгѣ ... кѣ чти ... бра(т)ство* (Львів, 1544 КСУМ¹⁶⁻¹⁷).

В українській мові XVI – XVII ст. періоду функціонувало також окреме номінативне словосполучення *своя воля*. 1. ‘схильність діяти на власний розсуд; свавілля’: *Своя воля то, Оилялете, а не вольность! Бо и писмо мовить: „все ми вольно, але не все пожиточно”* (Вільна, 1599 КСУМ¹⁶⁻¹⁷) і 2. ‘розпуста’: *вывель до нихъ наложницѣ свою и даль ю на свою волю ихъ* (серед. XVII ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷) [дет. див.: СУМ¹⁶⁻¹⁷ IV: 221].

Суттєво меншою є група виразів з використанням іменників *время* (*времена*) та *обычай*, що і в українській мові XVI – XVII ст., і в сучасній українській мові теж функціонують як прислівники. Ідеться про словосполучення *въ своє время // во времена своя // во время своє* ‘у свій час, у відповідний час’: *злыхъ зле погубити, а виноград инымъ дѣлателемъ предати, иже воздадутъ ему плоды во времена своя* (Львів, 1605–1606 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *своимъ обычаемъ* ‘по-своєму, на власний розсуд’: *папе(ж) ѣставы костелные все свои(м) обычаемъ, переве(р)нулъ и переписа(л)* (поч. XVII ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷).

Оказіонально виявлено прислівник місця *въ своаси* ‘додому, до себе’: *также и всемоу воинствоу небесному дакі ѿ(д)даючы, же та в’*

добры(м) здоровю **въ свояси** прыпровадили и въ всіхъ пѹте(х) твои(х) сьпѹтшественніцы твои были (Манява, 1619 КСУМ¹⁶⁻¹⁷).

Кілька виразів можемо кваліфікувати як фразеологізми: **взяти до рукъ своїхъ** ‘перейняти на себе відповідальність за щось’: *Которые тые и(н)стрѹменѹта всѣ сто(р)говавши ѹ жида **взали(с)мо** и(х) до рукъ свои(х) в скарѹбницѹ це(р)ковную* (Львів, 1585 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *ку своєї руце мѣти* ‘бути власником чогось, володіти чимось’: *и всказаль есми онымъ тую сосну **ку своєї руце мѣти** и оное уживати на вѣчность* (Невмиричі, 1552 КСУМ¹⁶⁻¹⁷) та ін.

Відповідно до своєї природи займенник *свой* (*своя, своє, свои*) найчастіше виконує синтаксичну роль узгодженого означення, перебуваючи при іменникові в пре- чи в постпозиції: *кгда не фортоунные звѣзды, на хр(с)тіанское поколѣнье розсѹпаными **своими** променьми оудариме ... Тогда евгеній папа ри(м)скій посла(л) до цесара константинопольского послы* (Острог, 1598 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *а и(ж) иншіе три патріархове ... // порѹчили ... мѣстца **свои** певнымъ особа(м)* (Острог, 1598 КСУМ¹⁶⁻¹⁷).

У складі фразеологізму функціонував як частина присудка: *Которые тые и(н)стрѹменѹта всѣ сто(р)говавши ѹ жида **взали(с)мо** и(х) до рукъ свои(х) в скарѹбницѹ це(р)ковную* (Львів, 1585 КСУМ¹⁶⁻¹⁷). Оказіонально вжитий як іменна частина складеного присудка: ***Своя** воля то, Оиляете, а не вольность! Бо и писмо мовить: „все ми вольно, але не все пожиточно”* (Вільна, 1599 КСУМ¹⁶⁻¹⁷).

Зазнавши субстантивації, займенник *свой* (*своя, своє, свои*) виконує функцію підмета чи додатка: *кто жѣ кольвекъ едетъ бѣдѣ чѹжоземе(ц) бѣдѣ **сво(и)** по два г(рш)ѹ* (Кременець, 1552 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *а до **свои(х)** хс мови(т), ва(м) естѣ дано разѹмѣти тае(м)ницѣ цр(с)тва небес(с)ного, а ины(м) вѹ приповѣста(х)* (Вільно, 1596 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *Наши кильку посланцовъ слали, зовучи **своихъ** до себе* (1596 КСУМ¹⁶⁻¹⁷) та ін.

Функцію обставини способу дії та часу виконував тоді, коли входив до складеного прислівника: *гдѣж корол ... рачил емѹ дати з рѹки его сѹдами нас, а Твоя Милость з **рѹки** своее кого похочеш, взати рачиш* (Луцьк, 1542 КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *папе(ж) ѹставы костелные все **свои(м)** обычаемъ, переве(р)нулъ и переписа(л)* (поч. XVII ст. КСУМ¹⁶⁻¹⁷); *Што ся и стало, що и напотомъ церкви ... въ уживанью зостало, которая **по всѣ свои вѣки** жадной въ собѣ монархій не знала* (Київ, 1621 КСУМ¹⁶⁻¹⁷) та ін.

У діалектному мовленні присвійний займенник *свій* часто трапляється у субстантивованому значенні. До прикладу, у гуцульському говорі села Березови *свое* з наголосом на останньому голосному має значення ‘родина’ [Негрич 2008: 156]. У західнополіських говірках також вживаним є субстантивовані *свое, свої* ‘родичі’ [Аркушин 2000 II: 140]. Поряд із субстантивованим значенням присвійний займенник *свій* має діалектні варіанти із власне присвійним значенням, які від літературного відрізняються здебільшого кореневим голосним. У закарпатській говірці

села Сокирниця словник фіксує *свуй, сво́я, сво́є, сво́ї* зі значенням присвійним ‘свій, своя, своє, свої’ [Сабадош 2008: 328], а також *си* зі значеннями ‘собі’ і ‘свій’ [Сабадош 2008: 329]. Західнополіські говірки мають *свуй, своє, своі* із присвійними значеннями [Аркушин 2000 II: 140]. М. Негрич фіксує присвійний займенник *свій* ‘родинний, рідний’ [Негрич 2008: 156].

Отже, можемо підсумувати, що семантика займенника *свій* (*своя, своє, свої*) є багатою вже в українській мові XVI – XVII ст. (реалізує десять значень). Парадигма відмінювання цього займенника характеризується повними парадигмами відмінювання за родами і числами. Займенник *свій* (*своя, своє, свої*) входив до складу багатьох лексикалізованих словосполучень. У реченнях XVI – XVII ст. він виконував синтаксичні ролі означення, присудка й обставини. Констатуємо збереження деяких форм займенника *свій* (*своя, своє, свої*) у південно-західних говірках української мови.

Перспективним вважаємо подальше вивчення займенника та інших частин мови на основі писемних пам’яток XVI – XVII століть.

Література

Гайда 2015 – Гайда О. М. Граматика та семантика прийменника в українській мові XVI – XVII ст. (на матеріалі документів Львівського ставропігійського братства) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Гайда Ольга Мирославівна. – Івано-Франківськ, 2015. – 289 с.; **Заневич 2015** – Заневич О. Українська мова XVI – XVII ст.: дієслово. Семантика, перехідність, об’єкт : монографія / Ольга Заневич. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2015. – 308 с.; **ІУММ 1978** – Історія української мови. Морфологія : монографія / за ред. В. В. Німчук, А. П. Грищенко, М. А. Жовтобрюх та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.; **Шведова 1998** – Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства / Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1998. – 176 с.; **Шпить 2016** – Шпить О. Б. Граматика і семантика займенника в українській мові XVI – XVII століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. Б. Шпить. – Л., 2016. – 20 с.

Джерела та їх умовні скорочення

Аркушин 2000 – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. / Григорій Львович Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1 – 2; **КСУМ¹⁶⁻¹⁷** – картотека „Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” (зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, м. Львів); **Негрич 2008** – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови / Микола Негрич. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. – 224 с.; **Сабадош 2008** – Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / Іван

Васильович Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.; **Срезн.** – Срезневский И. И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам : в 3 т. / И. И. Срезневский. – СПб., 1893 – 1912; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982 – 2012. – Т. 1 – 6; **СУМ¹⁴⁻¹⁵** – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. / гол. редкол. Л. Л. Гумецька. – К., 1977 – 1978. – Т. 1 – 2; **СУМ¹⁶⁻¹⁷** – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. : Д. Гринчишин, М. Чікало, Г. Войтів. – Л., 1994 – 2013. – Вип. 1 – 16 (видання не завершене).

Шпиль О. Б. Присвійний займенник *сво́й* в українській мові XVI – XVII століть: семантика і грамати́ка

У статті розглянуто походження і подано семантику присвійного займенника *сво́й* (*сво́я*, *сво́є*, *сво́и*) на матеріалі українських писемних пам'яток XVI – XVII століть. Простежено особливості парадигми відмінювання цього займенника. Із текстів XVI – XVII століть взято лексикалізовані словосполучення із цим займенником і проаналізовано їх значення. Досліджено синтаксичну роль займенника *сво́й* (*сво́я*, *сво́є*, *сво́и*) і його варіанти у сучасних діалектах української мови.

Підсумовуючи, можна сказати, що семантика займенника *сво́й* (*сво́я*, *сво́є*, *сво́и*) є добре представленою вже в українській мові XVI – XVII століть (реалізує десять значень). Парадигма відмінювання цього займенника характеризується повними парадигмами відмінювання за родами і числами. Займенник *сво́й* (*сво́я*, *сво́є*, *сво́и*) входив до складу багатьох лексикалізованих словосполучень. У реченнях він виконував синтаксичні ролі означення, присудка і обставини.

Перспективним вважаємо подальше вивчення особливостей семантики та граматики займенника на основі писемних пам'яток XVI – XVII століть.

Ключові слова: історична грамати́ка української мови, присвійний займенник, семантика, грамати́ка, писемні пам'ятки.

Шпиль О. Б. Притяжательное местоимение *сво́й* в украинском языке XVI – XVII веков: семантика и грамати́ка

В статье рассмотрено происхождение и представлено семантику притяжательного местоимения *сво́й* (*сво́я*, *сво́є*, *сво́и*) на материале украинских письменных памятников XVI – XVII веков. Прослежены особенности парадигмы склонения этого местоимения. Из текстов XVI – XVII веков взяты стойкие словосочетания с этим местоимением и проанализированы их значения. Исследовано синтаксическую роль

местоимения *сво́й* (*сво́я, сво́е, сво́и*) и его варианты в современных диалектах украинского языка.

Подводя итог, можно сказать, что семантика местоимения *сво́й* (*сво́я, сво́е, сво́и*) является хорошо представленной уже в украинском языке XVI – XVII веков (реализует десять значений). Парадигма склонения этого местоимения характеризуется полными парадигмами склонения по родам и числам. Местоимение *сво́й* (*сво́я, сво́е, сво́и*) входило в состав многих стойких словосочетаний. В предложениях оно выполняло синтаксические роли определения, сказуемого и обстоятельства.

Перспективным считаем дальнейшее изучение особенностей семантики и грамматики местоимения на основе письменных памятников XVI – XVII веков.

Ключевые слова: историческая грамматика украинского языка, притяжательное местоимение, семантика, грамматика, письменные памятники.

Shpyt O. B. Possessive pronouns *svoiy* in Ukrainian XVI – XVII centuries: Semantics and Grammar

Modern linguists attach primary importance to pronoun in grammatical system of the language, because it abstracts in itself all that peculiar language in general. The theme of this article is determined by the need to fill gaps in the study of the historical development of grammatical classes of words, especially Pronoun of XVI – XVII centuries. Goal of our article is to make description the semantics and grammar of pronoun *svoiy* in the texts of XVI – XVII centuries.

Origin possessive pronoun *svoiy* (*svoia, svoe, svou*) was considered in the article. Its semantics was shown. The rich illustrative material was formed on the basis of Ukrainian texts of XVI – XVII centuries. This material enabled important detail to define the possessive pronoun *svoiy*. Features of declension paradigm of this pronoun were traced for families and numbers. Lexicalized phrase with this the pronoun was taken from text of XVI – XVII centuries and was analyzed their significance. Syntactic role pronoun *svoiy* (*svoia, svoe, svou* and its variants were studied in modern Ukrainian language and dialects.

In summary, we can say that semantics of pronoun *svoiy* (*svoia, svoe, svou*) is already well represented in the Ukrainian language of XVI – XVII centuries (shows ten values). The paradigm of declension this pronoun is characterized by complete conjugation paradigms for families and numbers. Pronoun *svoiy* (*svoia, svoe, svou*) was a member of many lexicalized phrases. It performed the role of syntactic definition, predicate and circumstances in the sentences. Possessive pronoun *svoiy* often found in nominalized sense in dialect speech.

Further study of the characteristics of semantics and grammar pronoun based on written monuments of XVI – XVII centuries is promising.

Key words: historical grammar of Ukrainian language, possessive pronoun, Semantic, Grammar, written monuments.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2016 р.

Прийнято до друку 09.12.2016 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.